

УДК 368.1

Г.В. Кравчук, д-р екон. наук, професор**І.І. Кириченко**, студент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ LIFE-СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз сучасного стану страхового ринку та досліджено перспективність розвитку сегмента страхування життя в Україні шляхом визначення розмірів страхових премій у регіонах України з урахуванням специфіки їх розвитку.

Ключові слова: страхування, страхування життя, страхові премії, страховики, страхувальники, страховий ринок, регіон.

В статье проведено анализ современного состояния страхового рынка и исследование перспективности развития сегмента страхования жизни в Украине путем определения размеров страховых премий в регионах Украины с учетом специфики их развития.

Ключевые слова: страхование, страхование жизни, страховые премии, страховой рынок, регион.

The analysis of the current state of the insurance market and study the prospects of development of the life insurance segment by determining the size of strass awards in the regions of Ukraine taking into account their development.

Key words: insurance, life insurance, insurance premiums, the insurance market, region.

Вступ. Страхування життя має важливе значення серед важелів, які спрямовані на забезпечення ефективного функціонування соціально-орієнтованої ринкової економіки. Це важливий напрямок діяльності розповсюдженої на переважній більшості страхових ринків економічно розвинених країн світу. Потреба розвивати його надалі існує і в Україні. На сьогодні Україна вже має певний досвід щодо страхування життя за умов ринкової економіки.

Як показує світовий досвід, страхування життя завжди розглядалося як вигідне вкладення грошей. Страхувальник (застрахований) за договором страхування життя може розраховувати на страхову суму або пенсію в разі дожиття до закінчення договору, що є засобом накопичення коштів. Страхування життя може бути й захистом спадщини страхувальника, оскільки дає йому змогу передбачити наслідки своєї смерті для близьких і визначити частку спадщини, що призначається кожному з них. Отже, страхування життя дає змогу полегшувати передання майна, створювати грошові фонди для різних цілей.

Вивченням проблем та перспектив розвитку страхового ринку України, а саме ринку особистого страхування, присвячені праці багатьох вітчизняних учених, а саме Т.М. Артюх, В.Д. Базилевич, О.О. Гаманкова, О.В. Козьменко, С.С. Осадець, В.М. Фуман. Належне місце у формуванні теоретичного підґрунтя вирішення цієї наукової проблеми посідають роботи російських економістів Є.В. Коломіна, Ф.В. Коньшина, Л.А. Могильова, Л.О. Орланюк-Малицької, Л.І. Рейтмана, В.О. Сухова, В.В. Шахова та інших.

Мета цього наукового дослідження полягає у визначенні перспектив розвитку страхування життя через формування системи розподілу розрахункового розміру страхових премій за регіонами України.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні кожен, чиї доходи перевищують особистий прожитковий мінімум, рано чи пізно замислюється про накопичення. Причому на перших етапах, як правило, використовується найпростіший спосіб – зберігання готівки. Проте виникає проблема знецінювання грошових коштів за умови зростаючої інфляції, і найпоширенішим і простим для споживачів залишається гривневий депозитний рахунок.

Однак є ще один спосіб накопичення – це страхування життя. Про те, як можна його використовувати, знають небагато. А між тим, накопичувальна страховка може стати альтернативою депозитному вкладу, особливо на довгостроковий термін. Хоча накопичувальне страхування життя і банківський депозит – непорівнянні інструменти інвестування, але вони створені доповнювати один одного.

Варто відзначити, що страховики почали пропонувати своїм клієнтам, які мають намір припинити дію договору страхування чи просто не в змозі продовжувати вносити кошти у зв'язку з фінансовими проблемами, редуціювання страхової суми, тобто надають можливість страхувальникам зменшити розмір страхових внесків, внести зміни в графік сплати внесків чи взагалі змінити страхувальника та інше.

Вкладання грошей у лайфове страхування приносить власникам не тільки дохід, але й дає захист на всі випадки життя. У всьому світі страхування життя є найпопулярнішим видом страхування.

Перевагою life-страхування є те, що протягом дії договору страхувальник, в разі отримання травми в результаті нещасного випадку, отримує грошову компенсацію від страхової компанії. У разі його смерті гроші отримують спадкоємці, і виплата здійснюється вже через три тижні після загибелі страхувальника, що є значимою різницею з депозитними вкладами, термін виплати за якими складає півроку за умови загибелі вкладника. Якщо ж за цей період страховий випадок не відбувся, після закінчення терміну дії договору страхова компанія виплачує страхову суму і нарахований інвестиційний дохід.

Зміни в показниках економічного розвитку України, а саме в доходах населення, в обсягах депозитних вкладень, мають прямий вплив на капіталізацію лайфового страхування (рис. 1).

На рисунку 1 спостерігається залежність між зростанням доходів населення України за 2006-2011 рр. та розміром депозитів домогосподарств і валовими страховими преміями з life-страхування. Премії зі страхування життя за 2011 рік становили 1128 млн. грн, у той час коли доходи населення на цей рік становили 1 251 005 млн. грн. Отже, бачимо, наскільки тільки невелика частина з усіх доходів припадає на вклади в страхування життя.

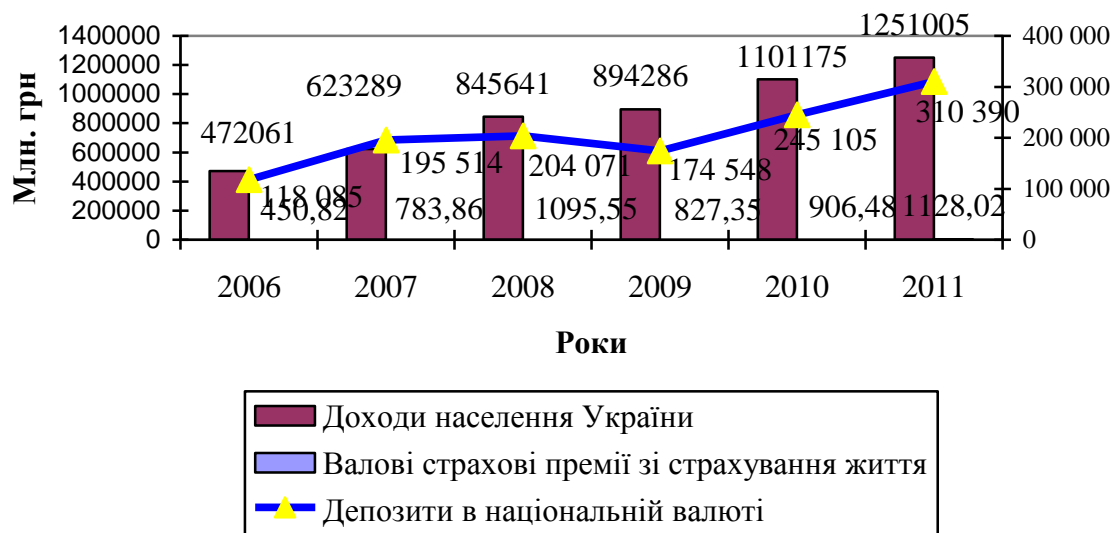

Рис. 1. Динаміка показників економічного розвитку України

Нерідко це пояснюють низьким рівнем доходів населення. Звичайно, що розмір середніх зарплат, пенсій та інших виплат навіть у сусідніх постсоціалістичних країнах набагато вищий ніж в Україні. Разом з тим слід звернути увагу на те, що депозити населення в банківській системі в останні роки, незважаючи на негативний вплив кризових явищ, постійно зростають. Так, темп росту депозитів за 2011 р. відповідно до 2006 р. становить 262,85 % і досяг 245 105 млн. грн (рис. 2).

Рис. 2. Темпи росту окремих показників економічного розвитку України

Наведені дані вказують на щорічне зростання доходів та депозитних вкладів населення, що свідчить про наявність грошей у населення. Адже тільки зі зростанням добробуту, як правило, люди мають можливість більшу частину свого заробітку зберігати, в тому числі у формі полісів страхування життя.

Важливим напрямом страхування життя є корпоративне страхування, і в Україні воно займає лише 12 % у структурі бізнесу страховиків, тоді як Європа приділяє більшу увагу цьому страхуванню – 29 % в загальній структурі страхового ринку (рис. 3). Негативна тенденція на ринку страхування супроводжується досить низькими розмірами корпоративного страхування життя.

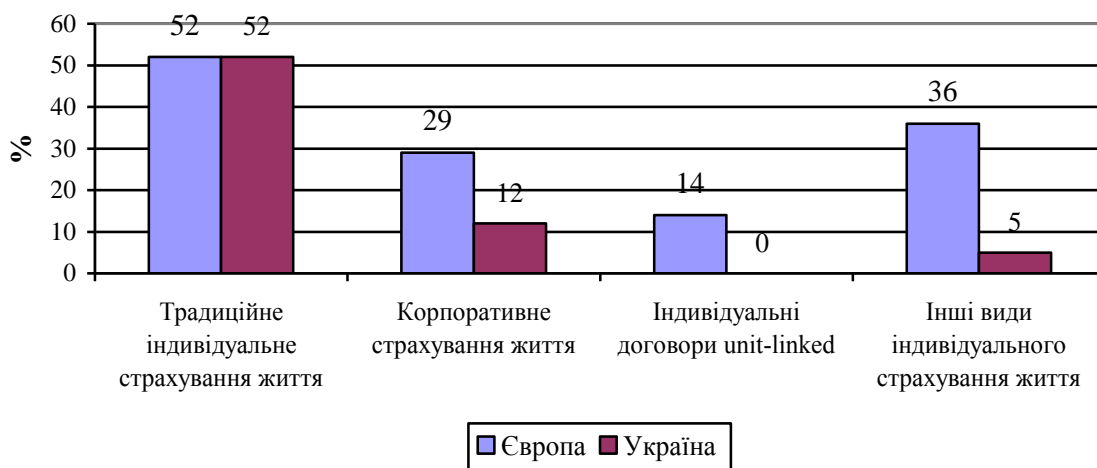

Рис. 3. Структура договорів страхування життя в Україні та Європі

Ефективність розвитку ринку страхування життя та його місце у сучасному бізнесі страховиків відобразимо за макроекономічними показниками – розміром премій зі страхування життя в розрахунку на одну особу, часткою страхових премій зі страхування життя у ВВП та часткою страхування життя у загальному обсязі валових страхових премій на страховому ринку України. Для наочності наведемо дані в розрізі страхового ринку України (табл. 1).

З таблиці 1 бачимо, що частка життя у загальному обсязі валових страхових премій на вітчизняному страховому ринку займає незначну частку цього ринку. Однак у докризовий період відсоток страхових премій зі страхування життя мав тенденцію до зростання з 3,3 % в 2006 році до 4,6 % в 2008, та після фінансової кризи частка життя валових страхових премій знизилася і в 2010 році вже становила 3,9 % і лише у 2011 р. зросла до 4,8 %. Проте незважаючи на такі позитивні тенденції в розвитку вітчизняного ринку страхування життя, він залишається фінансово нерозвинутим та економічно обмеженим.

Таблиця 1

Ефективність розвитку life-страхування в Україні за 2006-2011 рр.

Роки	Страхові премії на одну особу, грн	Премії зі страхування життя на одну особу, грн	Частка страхових премій зі страхування життя у загальному обсязі валових страхових премій, %	Відношення страхових премій до ВВП, %	Відношення премій зі страхування життя до ВВП, %
2006	294,7	9,6	3,3	2,5415	0,0828
2007	386,1	16,8	4,4	2,4986	0,1088
2008	517,7	23,6	4,6	2,5324	0,1156
2009	443,0	17,9	4,0	2,2382	0,0906
2010	502,2	19,7	3,9	2,1321	0,0837
2011	487,9	24,8	4,8	1,6774	0,0853

Підтвердженням цього є місце України у світовому рейтингу за обсягами збору страхових премій з договорів страхування життя. Так, загальний обсяг ринку зі страхування життя в Україні за збором страхових премій в 2010 році склав 114 млн. дол США при обсягах світового ринку страхування життя 2 507 015 млн. дол США. Нескладні розрахунки показують, що вітчизняний страховий ринок життя займає усього 0,005 % світового ринку, 0,012 % – європейського, так як обсяги збору страхових премій зі страхування життя в Західній та Центральній, Східній Європі в 2010 р. становили 935 966 млн. дол США та 19 587 млн. дол США відповідно. Навіть у будь-якій країні ASEAN (Сінгапур, Малайзія, Таїланд, Індонезія, Філіппіни та В'єтнам) обсяг страхових премій зі страхування життя значно більший ніж в Україні [2].

Порівнявши співвідношення страхових премій до ВВП вітчизняного ринку страхування життя, розмір якого у 2010 році становив 2,13 %, з будь-якою з країн Великої Сімки (США, Канада, Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія, Японія), де цей показник становить мінімум 8,77 %. Відповідні дані щодо life-страхування виглядають ще більш незадовільними: як у 2006 році, так і в 2010 співвідношення премій зі страхування життя до ВВП склало 0,08 %.

Вітчизняний ринок life-страхування на сучасному етапі слід вважати нерозвиненим. Премії за усіма видами страхування життя на душу населення становлять усього 19,7 грн, так станом на 2010 рік премії на душу населення з 2006 року зросли з 9,6 грн. Однак це у 1000 разів менше, ніж у середньому в країнах Великої Сімки і у 24-25 разів менше, аніж в середньому в країнах Центральної та Східної Європи та країнах-членах ASEAN. Рівень страхових премій на душу населення та скромні обсяги страхового ринку свідчать про нерозвиненість вітчизняного страхового ринку взагалі [2].

Якщо звернути увагу на наявні доходи населення, які включають всі доходи, в тому числі стипендії та пенсії, та на доходи населення у вигляді заробітної плати, то бачимо, що надходження від зарплати в 2-3 рази менші, ніж загальний дохід населення. Тому ми маємо враховувати той фактор, що студенти та пенсіонери не відносяться до потенційних споживачів life-страхування (не враховуємо страхування додаткової пенсії).

Складність виникає ще через наявність у вітчизняній економіці тіньового сектору, адже поглянувши на депозити та середньомісячну зарплату по регіонам, бачимо, що майже 50 % заробітної плати направлено на депозитні вклади.

Актуальність цього дослідження полягає у необхідності формування системі критеріїв для визначення розрахункового обсягу страхових премій зі страхування життя як у країні в цілому, так і у регіональному розрізі.

Для побудови моделі визначення розміру страховій на вітчизняному ринку необхідно визначити коло потенційних страхувальників, тобто розмір платоспроможного населення, яке і бажає, і має змогу витрати кошти на «відкладені» потреби, тому населення із доходами нижчими прожиткового мінімуму в розрахунках враховувати не будемо. Слід відзначити, що при побудові моделі для визначення розміру страхових премій зі страхування життя було використано офіційні статистичні дані у регіональному розрізі. На жаль, врахувати тіньові доходи населення та визначити реальну платоспроможність та ємність ринку страхування життя не можливо.

Схильність страхування населення нам показує загальну активність населення в будь-якому виді страхування. У структурі страхових премій на ринок non-life страхування припадає понад 95 % усіх страхових премій [3].

Для визначення фінансової привабливості українського ринку страхування життя у регіональному розрізі за обсягами надходження страхових премій використовуємо модифікований зважений коефіцієнт варіації Уільямсона:

$$V_w = \frac{\sqrt{\sum_i (y_i - \mu)^2 * \frac{P_i}{P}}}{\mu}, \quad (1)$$

де P_i – населення регіону;

P – населення країни у цілому;

U_i – факторна ознака;

μ – середнє значення показника.

$V_w = V_{w1} + V_{w2} + V_{w3} + V_{w4} + V_{w5} + V_{w6}$ – за кожним регіоном країни.

На рисунку 4 відображено рівень фінансової привабливості регіонів у life-страхуванні.

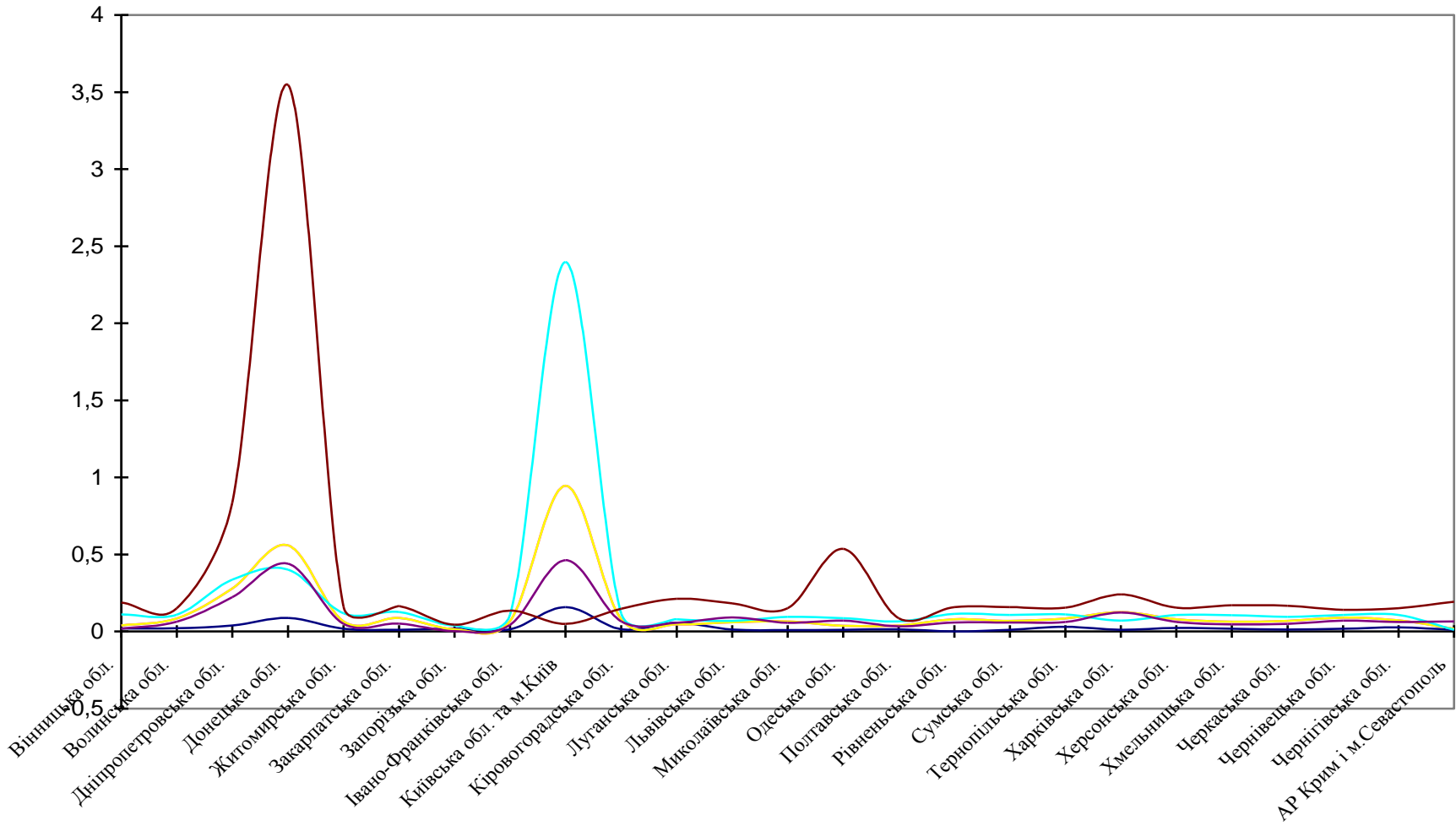

Рис. 4. Рівень фінансової привабливості регіонів України у life-страхуванні

При оцінюванні за коефіцієнтом Уільямсона знижується вплив багатих, але малонаселених регіонів і підвищується значимість регіонів з низьким рівнем життя. Результати визначення фінансової привабливості регіону з розвитку life-страхування представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Рівень фінансової привабливості регіонів та ефективність life-страхування

Регіон	P/P	$V_{w(integ)}$	Розрахунковий розмір страхових премій зі страхування життя, млн. грн	Показник ефективності life-страхування регіону
Вінницька	0,035797	0,420	126,38	0,078
Волинська	0,02279	0,516	86,35	0,083
Дніпропетровська	0,072976	1,994	1549,39	0,467
Донецька	0,096589	5,595	5988,37	1,364
Житомирська	0,028029	0,479	110,85	0,087
Закарпатська	0,027455	0,531	95,63	0,077
Запорізька	0,039401	0,134	54,78	0,031
Івано-Франківська	0,030304	0,436	102,10	0,074
Київська обл. та м. Київ	0,098712	4,960	7607,46	1,696
Кіровоградська	0,021913	0,506	88,68	0,089
Луганська	0,0499	0,497	229,57	0,101
Львівська	0,055499	0,479	230,78	0,091
Миколаївська	0,025906	0,443	101,02	0,086
Одеська	0,0523	0,781	346,57	0,146
Полтавська	0,032325	0,279	83,41	0,057
Рівненська	0,025371	0,490	94,80	0,082
Сумська	0,025303	0,474	102,98	0,090
Тернопільська	0,023699	0,529	90,24	0,084
Харківська	0,059985	0,698	404,53	0,148
Херсонська	0,023802	0,507	93,14	0,086
Хмельницька	0,028975	0,467	111,88	0,085
Черкаська	0,028022	0,464	104,01	0,082
Чернівецька	0,019849	0,517	71,90	0,080
Чернігівська	0,023761	0,494	99,50	0,092
АР Крим і м. Севастополь	0,051338	0,321	132,77	0,057
Разом по Україні			18107,10	

За даними розрахунків видно, що розрахунковий розмір life-страхування за розміром страхових премій на території України становить 18107 млн. грн, що перевищує майже у 18 разів показник 2011 р. Найбільший розмір страхових премій очікується отримати у Київській та Донецькій областях, враховуючи переваги обраних факторів, які складають сумарне значення 1,696 та 1,364 відповідно. В той же час населення Чернігівської області, враховуючи її належність до депресивних регіонів, може надати страхових платежів лише на суму 99,5 млн. грн, тобто її коефіцієнт ефективності становить 0,092. Таке структурування регіонів за розрахунковими розмірами страхових премій у галузі страхування життя дозволить страховикам розробити ефективну маркетингову політику з акцентом на регіональну специфіку.

Для визначення розміру страхових премій з life-страхування за регіонами було обрано систему факторів, які, на нашу думку, мають найбільший вплив на платоспроможне бажання населення вкладати кошти у цей вид страхування.

Висновки. В результаті проведеного дослідження визначення фінансової привабливості регіонів України у life-страхуванні з розрахунком максимального розміру страхових премій у цьому виді страхування можна зробити такі висновки:

1. Населення регіонів країни має потенційні фінансові можливості для здійснення страхування життя з врахуванням наявної структури витрат домогосподарств. Враховуючи специфічні особливості розвитку регіонів, було диференційовано розмір імовірних страхових премій у страхуванні життя. Тобто на цьому етапі населення має фінансові ресурси для здійснення страхування життя, але не має бажання вкладати їх у цей вид страхувати. Отже, для населення нашої країни страхування життя зазвичай належить до групи «відкладених потреб», хоча у більшості європейських країн громадяни вважають за необхідне здійснювати страхування життя. З метою підвищення зацікавленості населення у цьому виді соціального захисту необхідно на законодавчому рівні дозволити страховим компаніям укладати договори страхування у вільноконвертованій валюті, що забезпечило б більш надійне зберігання коштів страхувальників та виплачувати гарантований інвестиційний дохід.

2. Галузь страхування життя відіграє дуже важливу роль у вирішенні питань соціального та пенсійного забезпечення. Збільшення обсягів страхування позитивно вплине на вирішення більшості соціальних проблем у країні. Кошти, які будуть отримані страховиками зі страхування життя, є надійним джерелом дешевих та довгострокових інвестиційних ресурсів, які так необхідні для розвитку всієї економіки України, а особливо високотехнологічних, наукомістких проектів. Для вирішення цього питання необхідно вдосконалити методику формування резервів зі страхування життя. Частка тимчасово вільних коштів страхових фондів може бути використана як джерело інвестицій в економіку країни, що сприятиме стабілізації її економічного стану.

3. Оскільки при здійсненні страхування частина накопичень населення перетворюється з готівкових коштів у безготівкові через здійснення страхових платежів, значна сума коштів попадає знову в обіг через систему страхування і тим самим позитивно впливає на розвиток економічних процесів країни. Так, з проведених розрахунків розмір очікуваних страхових премій становить 18 107 млн. грн. Для підвищення рівня інвестиційного доходу від страхування життя необхідно запровадити податкові пільги для страхових компаній при інвестуванні коштів страхувальників, що дозволило б страховикам пропонувати більш привабливі програми нагромадження капіталу.

4. Страхування життя завжди розглядалося як вигідне вкладання коштів. Страхування життя може й бути захистом спадщини страхувальника, оскільки дає йому змогу передбачити наслідки своєї смерті для близьких і визначити частку спадщини, що призначається кожному з них.

5. За наведеними даними видно, що рівень корпоративного страхування життя в Європі становить 29 %, а в Україні лише 12 %. Така тенденція негативно впливає на соціально-економічні процеси у країні у декількох аспектах. По-перше, знижується рівень соціального захисту населення; по-друге, роботодавці не бажають витрачати кошти на здійснення саме цього соціального забезпечення працівників. Шляхом вирішення цієї проблеми є створення податкових пільг для юридичних осіб, котрі укладають договори страхування життя своїх працівників.

6. Рівень фінансової привабливості регіонів та ефективність life-страхування розглянемо, виходячи з розрахункових розмірів страхових премій зі страхування життя, які представлені в таблиці 2. Так, розрахунки показують, що найбільший розмір страхових премій з life-страхування в Київській області, місті Києві та в Донецькій області, де вони становить 7607,46 млн. грн та 5988,37 млн. грн. До того ж у вищезазначених областях спостерігаються найбільші показники ефективності life-страхування – 1,696 та 1,364 відповідно. Порівняємо ці показники з показниками фінансової привабливості, наприклад, Чернігівської області, де розрахунковий розмір страхових премій зі страху-

вання життя становить 99,5 млн. грн та при цьому показник ефективності life-страхування регіону 0,092.

Список використаних джерел

1. Артюх Т. М. Страхування життя в Україні: сучасний стан / Т. М. Артюх // Страхова справа. – 2012. – № 2. – С. 18-19.
2. Гаманкова О. О. Страховий ринок України в глобальному страховому просторі / О. О. Гаманкова // Страхова справа. – 2012. – № 2. – С. 8-12.
3. Залетов А. М. Роль страхового рынка в системе социально-экономических отношений: опыт Европы / А. М. Залетов // Insurance TOP. – 2012. – № 3. – С. 6-10.
4. Как работает страхование жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forinsurer.com/scheme>.
5. Осадець С. С. Напрямки модернізації страхової справи / С. С. Осадець // Страхова справа. – 2012. – № 2. – С. 13-17.
6. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfr.gov.ua>.
7. Страхування: підручник / кер. авт. кол. і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, переробл. і доповн. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.